

ŚREDNIOWIECZE

- *Bogurodzica*
- *Lament świętokrzyski* (fragmenty)
- *Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu* (fragmenty);
- *Legenda o św. Aleksym* (fragmenty);
- *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* (fragmenty);
- *Pieśń o Rolandzie* (fragmenty);
- Gall Anonim, *Kronika polska* (fragmenty);
- Dante Alighieri, *Boska komedia* (fragmenty);

Średniowiecze – wymagania egzaminacyjne

- Podstawa programowa – zdający:
 1. rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: **średniowiecze**;
 2. rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach **fantastyczną, symboliczną**;
 3. rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne;
 4. rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego;
 5. interpretuje **treści alegoryczne i symboliczne** utworu literackiego;
 6. rozpoznaje w tekstach literackich: **ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos**; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
 7. rozumie pojęcie **groteski**, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter;
 8. wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
 9. rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
 10. rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
 11. rozumie **pojęcie motywu literackiego i toposu**, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
 12. charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki.

Kalendarium epoki

395r. – rozpad Cesarstwa Rzymskiego na Wschodnio- i Zachodniorzymskie;

475 – upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego

966 – przyjęcie chrześcijaństwa przez Polskę

Ok. 1000 – początek wypraw krzyżowych

1407 – rękopis *Bogurodzicy*

1492 – odkrycie Ameryki przez Kolumba

Podstawowe cechy epoki

Nazwa – nacechowana negatywnie [„wieki średnie” - upadek ideału starożytności]

UNIWERSALIZM – dominacja kultury opartej na chrześcijaństwie

TEOCENTRYZM – kulturowy centralizm religijny

FEUDALIZM – hierarchiczne zależności wasalno – lenne w systemie władzy

STYLE W SZTUCE

Style	Cechy w architekturze	Cechy w sztukach plastycznych
Styl romański	<ul style="list-style-type: none">■ masywna, surowa, ciężka bryła budowli■ półkolisty łuki portali i okien■ sklepienia kolebkowe i kolebkowo-krzyżowe■ grube mury, małe okna■ konstrukcja oparta na prostych figurach geometrycznych■ kościoły bazylikowe, rotundy budowane na planie koła	<ul style="list-style-type: none">■ malarstwo ścienne (freski) i tablicowe (na drewnie)■ iluminacje (barwne rysunki w księgach)■ brak perspektywy■ wyraziste kontury■ niewielka różnorodność barw■ rzeźba towarzysząca architekturze■ nienaturalne pozy postaci, zakłócone proporcje ciała■ motywy fantastyczne i alegoryczne
Styl gotycki	<ul style="list-style-type: none">■ budowle strzeliste, wysokie, o cienkich ścianach i lekkiej konstrukcji■ sklepienia krzyżowo-żebrowe, przypory, łuki przyporowe■ duże ostrołukowe okna wypełnione witrażami■ ostrołukowe portale■ bogactwo elementów zdobniczych	<ul style="list-style-type: none">■ malarstwo ścienne (freski), tablicowe i ołtarzowe, witraże■ iluminacje■ smukłe, wyidealizowane postacie■ alegoryzm■ ekspresyjność, żywe barwy, bogactwo szczegółów■ początki perspektywy■ ekspresja, dynamika form i realizm w rzeźbie

Nurty filozoficzne i religijne średniowiecza

AUGUSTYNIZM (św. Augustyn 354-430)

FRANCISZKANIZM (św. Franciszek z Asyżu 1182-1226)

TOMIZM (św. Tomasz z Akwinu 1225 – 1274)

Według św. Augustyna człowiek to istota filozofująca, której byt jest usytuowany między zwierzętami a aniołami. Sprawia to, że czuje się wewnętrznie rozdarty, ponieważ wciąż odczuwa konflikt między duchowością a cielesnością, dobrem a złem. Dusza jest tym, co łączy człowieka z Bogiem, i jej doskonalenie pomaga odkryć powołanie i szczęście. Poznanie duszy i Boga odbywa się dzięki wysiłkowi człowieka, w którym rozum wspiera wiarę, jednak oświecenie osiąga się dzięki Bożej łasce w akcie iluminacji. Historię ludzkości Augustyn widzi jako dzieje starcia dwóch „państw”: „Bożego” – zamieszkiwanego przez ludzi cnotliwych, przeznaczonych do zbawienia oraz „ziemskiego” – opanowanego przez grzeszników skazanych na potępienie. Zbawienie człowieka również jest zależne od Bożej łaski. Augustyn, tworząc zręby doktryny chrześcijańskiej, korzystał z inspiracji biblijnej i dziedzictwa antycznej filozofii, głównie platońskiej.

Postawa Franciszka i jego naśladowców jest próbą wcielenia w życie ewangelicznych wzorców – zakłada głoszenie Ewangelii, poświęcenie się modlitwie i medytacji oraz szacunek i miłosierdzie wobec bliźniego. Franciszkanizm postuluje życie w ubóstwie i czystości moralnej. To program wiary radosnej, afirmatywnej wobec całego świata. Franciszkańskie poczucie braterstwa łączy człowieka z innym człowiekiem, ale też z naturą i całym stworzeniem. Franciszek zainicjował ruch odnowy moralnej, stworzył wspólnoty zakonne, które silnie oddziaływały na życie świeckie.

Św. Tomasz postrzega człowieka jako jedność cielesno-duchową. Uważa, że człowiek powinien kierować się ku Bogu, walcząc z pokusami. Za właściwe winien też uznać swoje miejsce w społeczeństwie, w którym może funkcjonować dzięki cnotcie i rozumowaniu. Taka postawa gwarantowała istnienie świata, który – według Tomasza – jest oparty na porządku hierarchicznym. Ostatecznym celem człowieka jest zbawienie, którego osiągnięcie wymaga wysiłku duchowego. Poznanie świata może prowadzić do poznania Boga, choć jest to trudne ze względu na oddalenie Stworzyciela (Boga) od tego, co stworzone (świata). Wiara i Objawienie (Biblia) dostarczają nam wiedzy ostatecznej dotyczącej Boga, rozum może wspomóc osiągnięcie prawdy i dlatego nie należy rezygnować z jego poznawczego wysiłku. Dzieło Tomasza stanowi zwieńczenie wiedzy średniowiecza – łączy tradycję chrześcijańską z antyczną (głównie Arystotelesowską).

Bogurodzica

Motyw matki, modlitwy, relacja między Bogiem i człowiekiem

Treść: modlitwa człowieka potrzebującego dobrego życia na ziemi i powodzenia w niebie. Człowiek modli się do **Chrystusa** poprzez **Matkę Boską** i **Jana Chrzciciela**.

DEESIS: motyw 3 osób [**MB**, **IHR** i **JChrz**] realizujący ideę pośrednictwa – większej skuteczności modlitw poprzez pośredników [**MB** i **JChrz**].

PIEŚŃ: utwór poetycki, związany z muzyką lub rytmiką, o regularnej budowie i tematyce poważnej.

FAKTY O UTWORZE: najstarszy zachowany tekst poetycki w j. pol.; w funkcji hymnu narodowego; legendarny autor – św. Wojciech.

Archaizmy w "Bogurodzicy"

RODZAJ	DEFINICJA	PRZYKŁAD
LEKSYKALNY	Wyraz, który wyszedł z użycia	Gospodzin
ZNACZENIOWY	Wyraz, który zmienił znaczenie	dziewica
FONETYCZNY	Zmiany w wymowie	Krzciciel
FLEKSYJNY	Inne końcówki odmiany	Zyszcz <i>y</i> , spuśc <i>i</i> (tryb rozkazujący)
SKŁADNIOWY	Odmienny skład zdania	Bogiem sławiena
SŁOWOTWÓRCZY	Inne końcówki słowotwórcze	Bożycze (Boż- <i>yc</i>)

Stylizacja archaizująca [archaizacja] – zastosowanie w tekście archaizacji, by uzyskać efekt języka z przeszłości; efekt patosu lub efekt komiczny

„Bogurodzica” jest tekstem archaicznym, nie archaizowanym!

Lament świętokrzyski

TREŚĆ: scena ukrzyżowania IHS, MB stoi pod krzyżem i lamentuje, zwracając się do Syna, anioła Gabriela, innych ludzi, innych matek. Opisuje swoje cierpienie.

LAMENT: gatunek liryczny, którego tematyką jest żal po stracie, nawoływanie do cierpienia.

Motyw: stabat mater dolorosa – „stała matka cierpiąca”

Legenda o św. Aleksym

TREŚĆ: Aleksy porzuca rodzinę i żonę, by wejść na ścieżkę ascezy (świętości). Wędruje, żebrząc o jedzenie, doznaje objawienia w kościele, wraca do domu rodzinnego i przez kilka lat żyje pod schodami, nierozpoznany [przez nikogo.

HAGIOGRAFIA: ŻYCIORYS ŚWIĘTEGO

LEGENDA: gatunek epicki, opowieść o cechach fantastycznych

WZORZEC OSOBOWY ŚWIĘTEGO – jest to utwór parenetyczny, czyli wskazujący typ funkcji społecznej, model religijności.

Kwiatki św. Franciszka z Asyżu

TREŚĆ: przypadki przygód św. Franciszka, ilustracja jego postawy. Najstynniejszy fragment: kazanie do ptaków, obłaskawienie wilka z Gubbio.

IDEA BRATERSTWA: przekonanie, że ludzie są braćmi i siostrami wszystkich stworzeń.

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze śmiercią

TREŚĆ: Mistrz Polikarp chce porozmawiać ze śmiercią, prosi o to Boga, śmierć przychodzi na wizytę i przedstawia filozofię dowolności umierania (danse macabre).

MEMENTO MORI – filozofia odnoszenia wszelkich zjawisk do śmierci, która jest nieuchronna

ALEGORIA – obraz jednoznaczny symbolicznie [kościec jako uosobienie śmierci]

Pieśń o Rolandzie

TREŚĆ: rycerz Roland na wojnie z Saracenami wpada w pułapkę w wąwozie Roncevaux. Nie chce wzywać pomocy cesarza, staje do walki i ginie. Umiera na wzgórzu z towarzyszeniem świata pozaziemskiego.

WZORZEC OSOBOWY – RYCERZ – ideał chrześcijańskiego wojownika, honorowego, wiernego królowi.

ARS BENE MORIENDI – sztuka dobrego umierania – Roland umiera jak Chrystus.

Kronika Galla Anonima

TREŚĆ: życie i czyny 3 królów
Polski: Bolesława Chrobrego,
Śmiałego i Krzywoustego.

WZORZEC OSOBOWY WŁADCY
– król chrześcijański, idealny
rycerz realizujący z sukcesem
cele polityczne i gospodarcze.

KRONIKA – gatunek epicko –
faktograficzny, pamiętnik z życia
władcy.

IDEOLOGIA EPOKI

MIECZ

1. **Rycerz** – ideał osobowy męski, zakładający walkę za Boga, króla i ideały chrześcijańskie; prezentujący określone zachowania wobec kobiet; wierny swojemu suwerenowi [**Roland, Lancelot, Tristan**].
2. **Władca** – dla dobra kraju i poddanych poświęca własne; służy Bogu i Kościołowi, jest dobrym wodzem [**Artur, Bolesław Chrobry**]

KRZYŻ

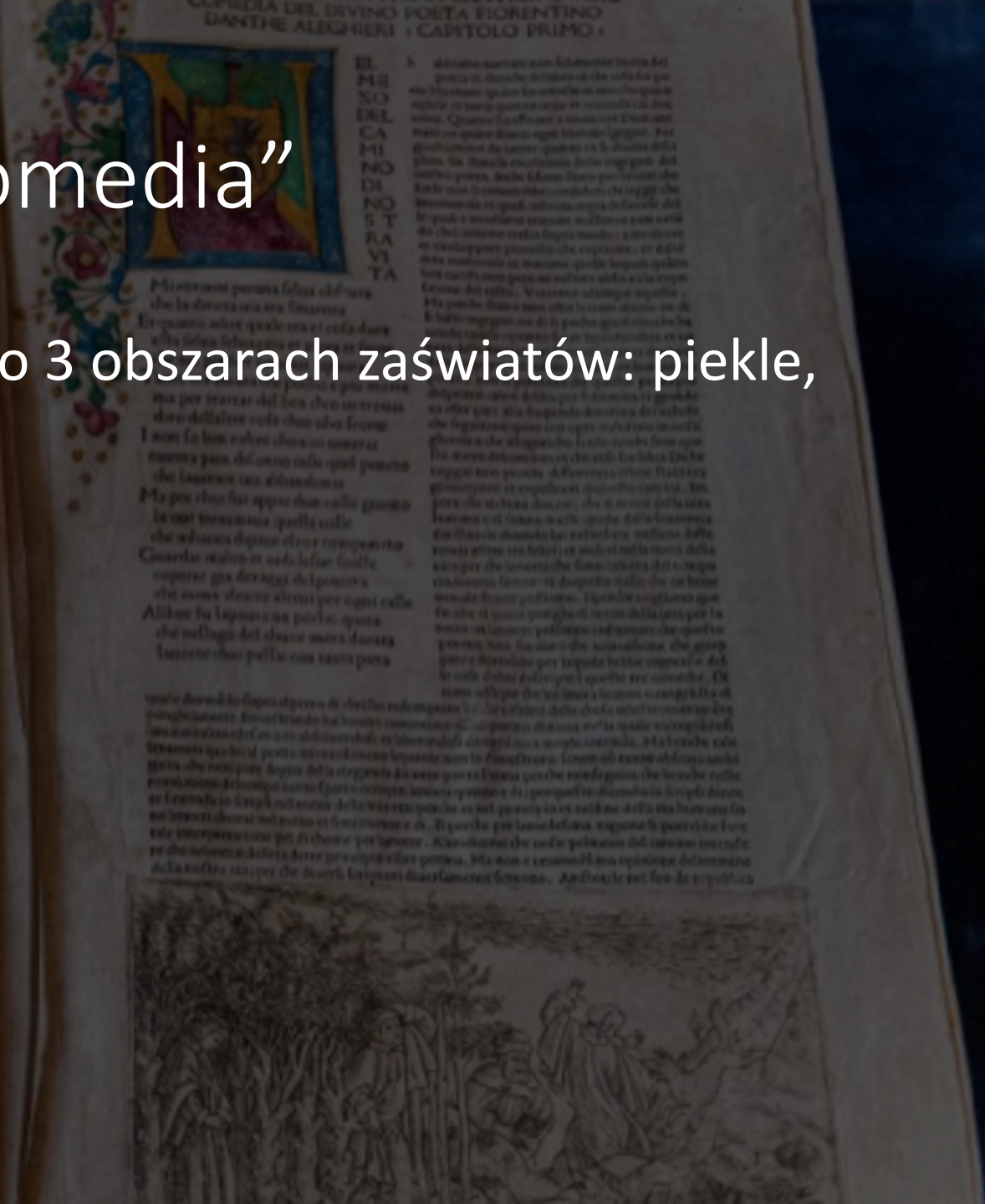
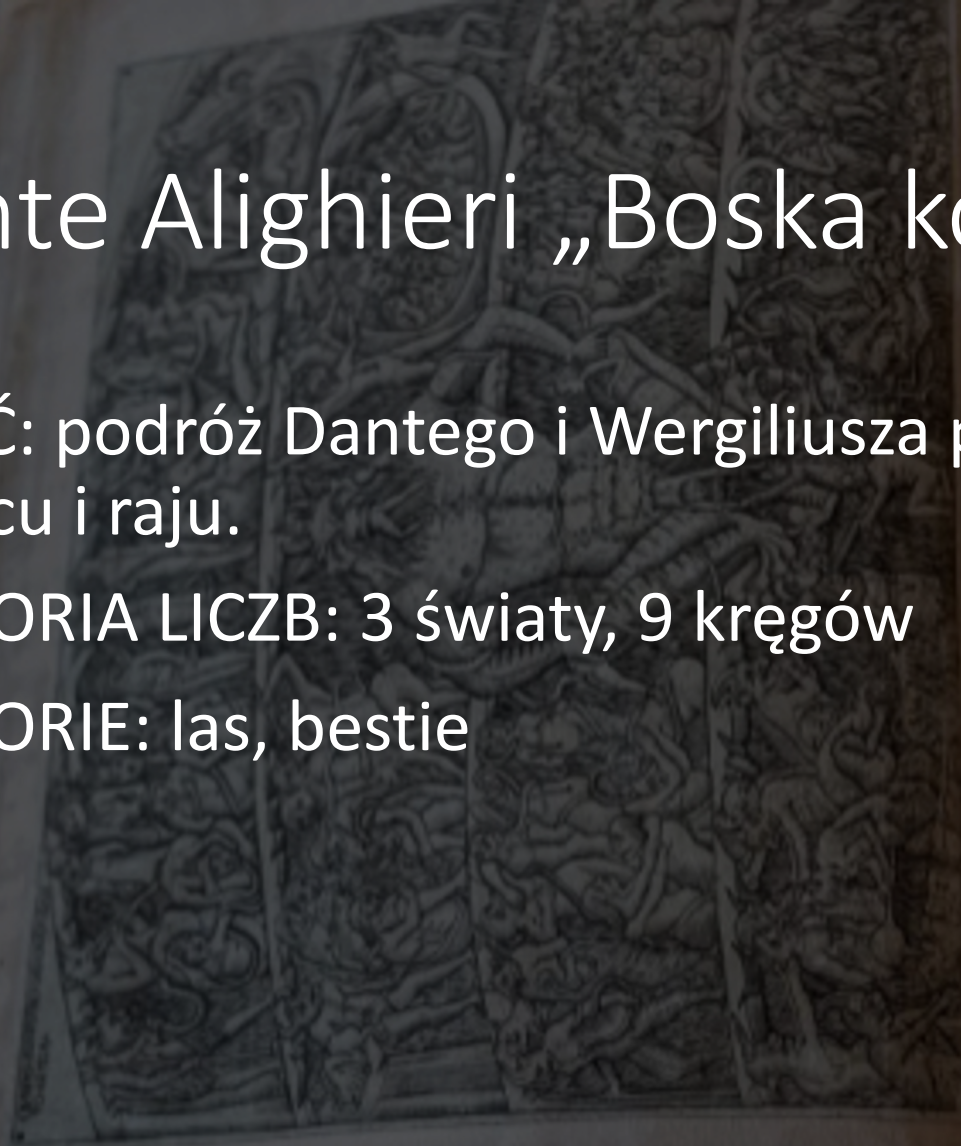
1. **Święty** – człowiek dążący do zbawienia, wierny Bogu i zasadom religii chrześcijańskiej. Najczęstszy wzorzec zachowań – asceza – znoszenie cierpienia, ubóstwa i poniżenia, wyrzeczenia się życia doczesnego [**św. Aleksy, św. Barbara, św. Wojciech**]

Dante Alighieri „Boska komedia”

TREŚĆ: podróż Dantego i Wergiliusza po 3 obszarach zaświatów: piekle, czyśćcu i raju.

ALEGORIA LICZB: 3 światy, 9 kręgów

ALEGORIE: las, bestie

Zadanie 13. (0–1)

Zapoznaj się z poniższym fragmentem tekstu.

Anonim tzw. Gall
Kronika polska

Za jego bowiem czasów nie tylko komesowie, lecz nawet ogół rycerstwa nosił łańcuchy złote niezmiernej wagi; tak opływali [wszyscy] w nadmiar pieniędzy. Niewiasty zaś dworskie tak chodziły obciążone złotymi koronami, koliaми, łańcuchami na szyję, naramiennikami, złotymi frędzlami i klejnotami, że gdyby ich drudzy nie podtrzymywali, nie mogłyby udźwigać tego ciężaru kruszców. A takiej jeszcze wziętości udzielił Bóg Bolesławowi i tak wszyscy byli jego widoku spragnieni, że jeśli przypadkiem oddalił kogoś sprzed swego oblicza na krótki czas za niewielkie jakieś przestępstwo, to choć tenże zażywał wolności i swych dóbr, jednak jak długo nie był przywrócony do łaski i możliwości oglądania go, uważał się nie za żyjącego, lecz zmarłego, nie za wolnego, lecz zamkniętego w więzieniu.

Wieśniaków swych również nie napędzał, jak surowy pan, do robocizny, lecz jak łagodny ojciec pozwalał im żyć w spokoju. Wszędzie bowiem miał swoje miejsca postojów i służby dla siebie ściśle określone i nie lubił [przebywać] jak Numida¹ w namiotach lub na polach, lecz najczęściej przemieszkował w miastach i w grodach. A ilekroć przenosił miejsce pobytu z jednego miasta do drugiego, to rozpuściwszy na pograniczu jednych włodarzy i rządców, zastępował ich innymi. I żaden wędrowiec ani pracownik nie ukrywał podczas jego przemarszu wołów ani owiec, lecz przejeżdżającego witał radośnie biedny i bogaty, i cały kraj spieszył go oglądać.

[...]

Skoro tedy król Bolesław odszedł z tego świata, złoty wiek zmienił się w ołowiany, Polska, przedtem królowa, strojna w koronę błyszczącą złotem i drogimi kamieniami, siedzi w popiele odziana we wdowie szaty; dźwięk cytry – w płacz, radość – w smutek, a głos instrumentów zmienił się w westchnienia. Istotnie przez cały ów rok nikt w Polsce nie urządzał publicznej uczty, nikt ze szlachty, ani mąż, ani niewiasta, nie ustroił się w uroczyste szaty, ani klaskania, ani dźwięku cytry nie słyszano po gospodach, żadna dziewczęca piosenka, żaden głos radości nie rozbrzmiewał po drogach. I tego przez rok przestrzegali wszyscy powszechnie, lecz szlachetni mężowie i niewiasty skończyli żałobę po Bolesławie dopiero wraz z życiem. Z odejściem tedy króla Bolesława spośród żywych zdało się, że pokój i radość oraz dostatek odeszły razem z nim z Polski.

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, Wrocław 1989.

¹ Numidowie – koczownicze plemię w starożytnej Afryce.

Jakie elementy tekstu wskazują na to, że *Kronika polska* jest utworem pochwalnym?

Zadanie 14. (0–1)

Przeczytaj poniższy fragment utworu.

[*Posłuchajcie, bracia miła*]

Posłuchajcie, bracia miła!
Chcę wam skorzyć krwawą głowę;
Usłyszycie moj zamętek,
Jen mi się zstał w Wielki Piątek.
Pożałuj mię, stary, młody,
Boć mi przyszły krwawe gody;
Jednegociem Syna miała
I tegociem ożała.

Lament świętokrzyski, [w:] Poezja polska od średniowiecza do współczesności, Warszawa 2000.

Która z funkcji języka – wybrana spośród wymienionych poniżej – występuje w utworze *Posłuchajcie bracia miła*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

informatywna

poetycka

metajęzykowa

ekspresywna

impresyjna

perswazyjna

Funkcja języka –

Uzasadnienie –

Zadanie 15. (0–1)

Zapoznaj się z poniższymi tekstami.

Tekst 1.

Pieśń o Rolandzie

CLXXVI

Hrabia Roland leży pod sosną. Ku Hiszpanii obrócił twarz. Wiele rzeczy przychodzi mu na pamięć: tyle ziem, które zdobył dzielny rycerz, i słodka Francja, i krewniacy, i Karol Wielki, jego pan, który go wychował. Płacze i wzdycha, nie może się wstrzymać. Ale nie chce przepomnieć siebie samego; bije się w piersi i prosi Boga o przebaczenie: „Prawdziwy Ojczy, któryś nigdy nie skłamał, ty, któryś przywołał świętego Łazarza spośród umarłych, ty, któryś ocalił Daniela pomiędzy lwów, ocal moją duszę od wszystkich niebezpieczeństw za grzechy, którym popełnił w życiu!”. Ofiarował Bogu swą prawą rękawicę, święty Gabriel wziął ją z jego dłoni. Opuścił głowę na ramię; doszedł, ze złożonymi rękami, swego końca. Bóg zsyła mu swego anioła Cherubina i świętego Michała opiekuna; z nimi przyszedł i święty Gabriel. Niosą duszę hrabiego do raj.

Pieśń o Rolandzie, [w:] *Literatura francuskiego średniowiecza*, przekł. Tadeusz Boy-Żeleński, Warszawa 1992.

Porównaj fragment *Pieśni o Rolandzie* z ryciną Mistrza E.S. *Ars moriendi*. Z zamieszczonych poniżej odpowiedzi wybierz i zaznacz te, które świadczą o obecności motywu *ars moriendi* i są wspólne dla obu tekstów.

- A. Obecność postaci nadprzyrodzonych.
- B. Osamotnienie w chwili śmierci.
- C. Nadzieja na zbawienie.
- D. Modlitwa umierającego.
- E. Rytualizacja śmierci.
- F. Patos.

Tekst 2.

Mistrz E.S.

Ars moriendi

Tematy do matury ustnej

Legenda o świętym Aleksym (fragmenty)

1. Motyw pięknego umierania i jego rola w średniowiecznej literaturze. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Legendy o świętym Aleksym*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Człowiek średniowieczny wobec spraw ostatecznych. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Legendy o świętym Aleksym*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
3. Asceza jako wartość. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Legendy o świętym Aleksym*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty)

1. Groza i komizm w obrazie śmierci. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Średniowieczne kreacje obrazu społeczeństwa. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
3. Satyryczny wizerunek grzesznej ludzkiej natury. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu (fragmenty)

1. Franciszkańska idea umiłowania natury. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Relacje z Bogiem i światem. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
3. Franciszkański ideał ubóstwa jako model ascezy. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Pieśń o Rolandzie (fragmenty)

1. Wzór rycerza idealnego. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Pieśni o Rolandzie*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Średniowieczny etos rycerski. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Pieśni o Rolandzie*. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Dante Alighieri, ***Boska Komedia*** (fragmenty)

1. Motyw winy i kary w tradycji literackiej. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Motyw wędrówki i jego literackie realizacje. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
3. Literacki obraz piekła. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Gall Anonim, ***Kronika polska*** (fragmenty)

1. Funkcja idealizowania bohaterów w utworze literackim. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kroniki polskiej* Galla Anonima. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
2. Tradycja narodowa i jej znaczenie w historiografii. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kroniki polskiej* Galla Anonima. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.
3. Średniowieczne kreacje literackie idealnego rycerza i władcy. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów *Kroniki polskiej* Galla Anonima. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.